

מעשה דושב

אמונה הגות ומחשבה

כרך א

נושא מרכזי
דעת אֱלֹהִים

תוכן העניינים

9	מכתב ברכה - הרב יעקב אריאל
	במחשבה תחילה
11	דבר העורך
17	תקצירי המאמרים

נושא מרכזי: דעת אֱלֹהִים

27	הרגש והשכל מכתב"ק	הראי"ה קוק זצ"ל
	הרב יהונתן שמחה בלס "השכל וידע אותי"	
31	על דעת האדם את האֱלֹהִים – אפשרותה, אמצעי השגתה, וזהות האדם במשנת הרמב"ם	
41	האחדות כמנורה של פרקים האחדות האצילותית בכתבי הראי"ה	הרב יוסף אביב"י
61	"בקשו פני" מבוא למאמר 'דעת אֱלֹהִים'	הרב אמנון ברדה
81	להישאב או לפנות דעת ה'אתה' כחלק מדעת אֱלֹהִים	ישראל אריאל
97	אילו ידעתיו – הייתיו דעת אֱלֹהִים מתוך תורתו של רבי נחמן מברסלב	הרב עמיר כ"ץ
105	בכי המים ושירתם מסה על נקביות וזכריות, יצירה ותורה	שרה פרידלנד - בן ארזה
117	עליה צורך ירידה על הופעות דעת האֱלֹהִים בתולדות ישראל	ד"ר דניאל שליט

אמונה, מוסר ועבודת ה'

- 145 הרב חיים סבתו
בְּצֵאתִי לְקִרְאתָךְ - לְקִרְאתִי מְצֵאתִיךְ
רשימה על מקומה של התפילה בחיינו
- 149 הרב דוד חי הכהן
ללמוד וללמד
פתיחות אחדות ללומדי תורה

חברה, מדינה ומדע

- 163 הרב אהרן
ליכטנשטיין זצ"ל
נישואין
על מערכת היחסים ועל יחסי האישות
- 183 הרב יצחק שילת
מהי ציונות דתית?
בין מהות לחילוקי דעות שוליים
- 195 דניאל תורג'מן
"לה' הארץ ומלואה"
משמעות גילוי בוזון היגס לאדם המאמין

מחשבת ההלכה

- 209 הרב אליקים קרומביין
אל המקור
לדרכו של הגר"א בביאורו לשולחן ערוך

אישים, שיטות וסקירת ספרות תורנית

- 229 ד"ר דניאל שליט
ספר תולדות אדם
על הספר 'שיבת ציון נס לעמים'
מאת הרב ד"ר אברהם לבני
- 239 הרב ד"ר חזי כהן
על גאולת ישראל והאומות
עיון במשנת הרב משה כלפון הכהן

תוכן העניינים

247	נשמות נפגשות הרב שג"ר קורא רבי נחמן	ד"ר זוהר מאור
257	האחוזה בתורתו של אבא לזכרו של הרב משה בוצ'קו זצ"ל	הרבנית נעמי וולפסון
269		כותבי המאמרים

תקצירי המאמרים

נושא מרכזי: דעת א־לוהים

הרגש והשכל

מכתי"ק

הראי"ה קוק זצ"ל

פרק זה מכתב יד קודשו של מרן הראי"ה עוסק במקומם של הרגש והשכל בדעת א־לוהים. הרב רואה ברגש ובשכל שני כלים בעלי אופי שונה, שכל אחד מהם קולט בדרכו שלו את האמת הא־לוהית האחת. אין לצפות מן האחד להתאים עצמו לקטגוריות ההכרה של משנהו, אלא לתת לכל אחד מהם לעשות את חלקו ולתת את פְרוּתו. משילובם של פְרוּת אלו והפרייתם זה את זה, יוכל להיבנות הבניין השלם של ההכרה האמונית, שבו ישמש הרגש כבסיס נעלה לשכל.

"השכל וידע אותי"

על דעת האדם את הא־לוהים – אפשרותה, אמצעי השגתה, וזהות האדם במשנת הרמב"ם

הרב יהונתן שמחה בלס

על פי הרמב"ם, האדם זוכה לחיי נצח בידיעתו את ה'. מאמר זה עוסק בשלוש שאלות מרכזיות: איך ניתן לדעת את ה' אשר "לא ישיגוהו השכלים" (מו"נ א, נט)? מדוע היודע את ה' צריך להידמות לו במעשיו כחלק מהגדרת 'דעת'? כמה זוכה האדם הנברא, המוגבל, היודע את האמת הא־לוהית להשתתף בנצחיותה של אמת זו שהוא השיג? התשובות לשלוש השאלות משתלבות יחדיו ומלמדות על הדרך שבה הבין הרמב"ם את דעת האדם את ה'.

האחדות כמנורה של פרקים האחדות האצילותית בכתבי הראי"ה הרב יוסף אביב"י

מאמר זה מבאר את משמעותה של האחדות על פי שיטת הראי"ה. אחר שהוא פוסל את "האמת המטפיסית הנשואה בדבר האחדות הא-להית" מלמד הראי"ה כי האחדות היא עשירה וחובקת כול, ועל שלושה דברים הוא מעמיד אותה: על 'האחדות האלוהית' – האחדות המוחלטת שבאצילות; על 'מחשבת האחדות' – האחדות של האצילות עם האדם והעולמות הנבראים; ועל 'אחדות ההויה' – האחדות של הניצוצות הכמוסים בעולם הזה עם האדם ועם האצילות.

"בקשו פני"

מבוא למאמר 'דעת א-להים'

הרב אמנון ברדח

מאמר 'דעת א-להים' בא לקרב את האדם לא-לוהיו ולא להרחיקו ממנו. בשונה מההבנה הנפוצה כיום, את המאמר יש להבין דווקא על רקע היחס הבלתי אמצעי בין האדם לבין הקב"ה. דווקא על גביו קורא הרב לעסוק באידאליים, על מנת להצמיח דמות אדם מלאה. מפתח להבנת המאמר הוא תורת ההכרה של הרב, שבה גם הרגש הוא כלי הכרה עשיר, שמבסס את הפגישה על שלושת חלקיה: "אחת דבר א-להים, שתיים זו שמעתי".

להישאב או לפנות

דעת ה'אתה' כחלק מדעת א-להים

ישראל אריאל

המאמר שלפניכם מניח שלפי המאמר 'דעת א-להים' הדרך להיודע אל ה' ולחיות אותו היא דרך ההתוודעות למידותיו ולהיותן הולמות את שלמות האדם ומתאימות למאוייו העמוקים ביותר. משם פתוחה הדרך ללכת בדרכי ה', להזדהות אתו ולהיאסף אליו. כהיאסף הקוטן אל הגודל והחלק אל שלמו. המאמר בא להציע דרך אחרת, כזו המייקרת את המצב האנושי המסובך, ורואה דווקא בשוני ובפער שבינו לבין השלמות פתח לרקימת יחסים עם ה'.

אילו ידעתיו – הייתיו

דעת א־להים מתוך תורתו של רבי נחמן מברסלב

הרב עמיר כ"ץ

האדם בסקרנותו שואף לחקור ולהבין את העולם ומלואו, את עצמו ואת החיים. האם הוא מסוגל להשתמש ב"ארגז הכלים" שלו גם כדי להעפיל מתודעת נברא לתודעת בורא? מתפיסה המושתתת על גבול וסוף לאחיזה באין-סוף? רבי נחמן בדרכו הייחודית, על פי פנימיות התורה, מניח את ה"גשר" הלא הגיוני בין האדם לה', הגשר לחיבור בין הניגודים הללו. במסע זה פוגשים את מהות החיסרון של העולם ותכליתו, ואת מקומה של הבחירה כשלב הכרחי קודם לידיעה. שאיפת הדעת מניעה את הגאולה ומקרבת אותה.

בכי המים ושירתם

מסה על נקביות וזכריות, יצירה ותורה

שרה פרידלנד – בן ארזה

בתקופתנו גובר והולך העניין ביצירה האמנותית והספרותית המבקשת לרבוך בקודש; רבים מחפשים היום אחר החוויה האישית בתפילה ובעבודת ה'; יותר ויותר מבקשים לומדי התורה דהאידיא את האות שלהם בה, את החידוש האישי בתורה שבעל-פה. במסה שלפנינו תוצג מסגרת רעיונית להבנת תהליכים אלו בשנים של אתחלתא דגאולה תוך עיון בצמד המושגים 'מים עליונים' ו'מים תחתונים'.

עלייה צורך ירידה

על הופעות דעת הא־לוהים בתולדות ישראל

ד"ר דניאל שליט

"כל זמן מאיר בתכונתו". מהי תכונת זמננו, מהו אורו? זמננו אינו עומד לעצמו, אלא פרי הזמנים שקדמו לו, שכל אחד מהם נבנה מכוחה של התגלות, או דעת א־לוהים, המיוחדת לו. הזמנים שננסה להתבונן בהם יהיו: תקופת הנבואה (עד סוף בית ראשון או בהקשר אליו); תקופת החכמה שהיא גם זמן הכניסה לפרדס, ירידת המרכבה ועליית ההיכלות (בית שני ולאחריו); תקופת יציאת הקבלה מחביונה (הזוהר, האר"י, הרמח"ל – עומק זמן הגלות); ותקופת החסידות (לקראת זמננו). כל הזמנים האלה מהווים קו אחד של עלייה להארות עליונות. ונראה לומר שזמננו הוא זמן ירידת ההארות העליונות לשכון באדם ובעולמו.

אמונה, מוסר ועבודת ה'

בְּצֵאתִי לְקִרְאתְךָ – לְקִרְאתִי מְצֵאתִיךָ

רשימה על מקומה של התפילה בחיינו

הרב חיים סכתו

מרגלית יקרה היא התפילה. שירת הנשמה. תפילה בכוונה מרעידה את הלב, מזעזעת את הנפש ומקרבת את האדם לאביו שבשמים. בעולם החדש משליך האדם יחיו על המדע והרפואה המתקדמים שיספקו את צרכיו וירפאו מדווי, אך גם בעולם מלא טכנולוגיה צמא האדם לשיחה עם בוראו. מאמר על מקומה של התפילה בחיינו כיום.

ללמוד וללמד

פתיחות אחרות ללומדי תורה

הרב דוד חי הכהן

תלמידי חכמים נקראים בלשון חז"ל 'בוני האומה'. מדבריהם מובן שתלמוד תורה איננו מקצוע ככל המקצועות, אלא הוא תמצית חייה של האומה, ובלעדיו אין חייה חיים. מתוך כך יש לדעת כי העוסקים במלאכה זו ראויים להיות 'שמנה וסולתה' של האומה. על ההגדרה והאפיון המתאימים למלמדים וללומדים חיי נשמה אלה נכתב המאמר, כשהוא מיוחד לעסוק באופי ובגישה הראויים לאישיותם של הבאים אל הקודש ובמערכת היחסים הראויה להם וביניהם. כל זאת תוך כדי הבירור שבהכללה הגדולה שייכים לתהליך נטיעת התורה בישראל כל בני האומה, בלי יוצא מן הכלל.

חברה, מדינה ומדע

נישואין

על מערכת היחסים ועל יחסי האישות

הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל

המאמר דן בערך הדתי של חיי האישות במסגרת הנישואין ומאמץ את ההשקפה שביטאו גדולי בעלי המחשבה בזמן החדש, המעניקה להם ערך חיובי. עוד הוא טוען כי, ככל הנראה, גם יחסם של חז"ל היה חיובי, ואילו השקפת רבותינו הראשונים הרמב"ם והרמב"ן הנה שונה, ורואה את יחסי האישות כמכשיר הולדה ותו לא. בסוף המאמר מוצעים כמה כיוונים אפשריים, הכיצד בנושא זה לא קיבלנו את סמכות הראשונים.

מהי ציונות דתית?

בין מהות לחילוקי דעות שוליים

הרב יצחק שילת

בסערת המחלוקות והוויכוחים בציבור הדתי-לאומי לגווניו, יש צורך לבודד ולהדגיש את שני עקרונות היסוד של הציונות הדתית, להאירם, לבססם ולהעמיקם לאור המקורות התורניים, ולהבין שלא כל ויכוח אקטואלי – חשוב ככל שיהיה – מוציא את אחד הצדדים מן הכלל.

"לה' הארץ ומלואה"

משמעות גילוי בוזון היגס לאדם המאמין

דניאל תורג'מן

ההכנה היסודית שלנו את החומר עברה מהפך במאה השנים האחרונות. מהפך זה הגיע לשיאו ב-2012 (תשע"ב), עם גילוי של בוזון היגס – ההוכחה למנגנון יצירת המסה של החלקיקים. המסקנה, מבחינת ההבנה שלנו את החומר, היא שאין דבר כזה 'חומר'. בחלק הראשון של המאמר נביא את התיאוריה המדעית, ובחלק השני נעיין במשמעות האמונית של תפיסה חדשה זו, הקשורה למושגים 'אחדות ה', 'עלמא דשקרא' ו'חידוש העולם'.

מחשבת ההלכה

אל המקור

לדרכו של הגר"א בביאורו לשולחן ערוך

הרב אליקים קרומביין

ביאור הגר"א לשולחן ערוך מתייחד בתפיסתו המתודית, ביסודותיו הרוחניים והנפשיים, ובכוונתו לתרום תרומה היסטורית לתולדות התורה שבעל פה. אלה מתחווים לאור ניתוח דברי הגאון עצמו ודברי תלמידיו הגדולים. שיטת לימודו של הגר"א מתפרשת על רקע השקפת עולמו התורנית וחוייתו האישית.

אישים, שיטות וסקירת ספרות תורנית

ספר תולדות אדם

על הספר 'שיבת ציון נס לעמים' מאת הרב ד"ר אברהם לבני

ד"ר דניאל שליט

הרב ד"ר אברהם לבני כתב לפני שלושים שנה, בעקבות התגירותו, ספר הפורש את ה"אני מאמין" שלו, ומניח לפתחנו כמה נקודות לכירור ולמחשבה. ביניהן: המסר האוניברסלי של היהדות, הוויכוח עם הנצרות, הסגולה והבחירה, מדינת ישראל.

על גאולת ישראל והאומות

עיון במשנת הרב משה כלפון הכהן

הרב ד"ר חזי כהן

במאמרנו נעייין בדרשתו של רבי משה כלפון הכהן (הרמ"ך) על משה רבנו, ונעמוד על המגמה הכפולה שבחזון הגאולה שלו. על פי הרמ"ך, משה גילה התנגדות חריפה לכל מעשה עוול וסייע לכל אדם – גוי או יהודי. עמדתו המוסרית ניכרת בראש ובראשונה ברגישות עמוקה שגילה לסבלם של אחיו העבריים, ובסופו של התהליך אף סייע לנערות שנעשקו, על אף שהיו נכריות. משה רבנו למד הרמ"ך שאין להסתפק בתיקון ישראלי פנימי, אלא עלינו לשאוף לתיקון מלכות שדי כולה.

נשמות נפגשות

הרב שג"ר קורא רבי נחמן

ד"ר זוהר מאור

מאמר זה מציג בפני הקוראים את שיעוריו של הרב שג"ר על ספר ליקוטי מוהר"ן, עם יציאת הכרך השני והאחרון לאור. הוא מתמקד בחידושו של הרב שג"ר בפרשנות תורת רבי נחמן אל מול הפרשנות הברסלבית, במיוחד סביב מושג התרגום; באופן שבו חיבר הרב שג"ר את תורת החלל הפנוי הפסימית של רבי נחמן לתפיסה הפוסט-מודרנית וראה בהן בסיס לאמונה עמוקה; ובהעדפתו של הרב שג"ר את המחלוקת והקונפליקט שבהם דגל רבי נחמן על פני תפיסתו ההרמונית של הרב קוק.

האחוה בתורתו של אבא

לזכרו של הרב משה בוצ'קו זצ"ל

הרבנית נעמי וולפסון

האחוה, הציר האופקי שבין אדם לחברו, מהווה את היסוד לתורה כולה. במאמר זה, אנסה לצייר תפיסה כוללת של תורתו של אבא, הרב משה בוצ'קו זצ"ל, בנושא האחוה, כפי שעולה ונכנית מתוך העיון בכל כתביו; למן פרשת קין והבל, דרך פרשיות יוסף והאחים, משה, אהרן ומרים, הכרובים המוצבים בקודש הקודשים ועד למצוות הלב – אהבת ה' ואיסור השנאה. באיסוף ובחיבור בין המקומות השונים שבהם ישנה התייחסות מפורשת לסוגיה זו, מתבארת השתלשלות רעיונות היוצרים יחד תמונה שלמה.

נושא מרכזי:
דעת א-לוהים

הרגש והשכל

מכתי"ק של הראי"ה קוק זצ"ל

על מקורו של הפרק

פרק זה מכתב יד קודשו של מרן הראי"ה, העוסק במקומם של הרגש והשכל בדעת א־לֹהִים, מצוי בידינו כתוב על שני עמודים, בהעתקתו של הרצי"ה. בהעתקה זו מצוין גם כי הפרק נכתב ביפו (כלומר בין השנים תרס"ד-תרע"ד).

השליש האחרון של הפרק, הכתוב בעמוד השני של ההעתקה, נדפס בשנים האחרונות בספר 'פנקסי הראי"ה' חלק ג, עמ' שלג-שלד (קטע ט). ככל הנראה הגיע לידי המוציאים לאור רק העמוד השני של ההעתקה, והם החליטו להדפיסו על אף היותו קטוע, ועל אף שהוא מתחיל באמצע משפט!

שני שלישי הראשונים של הפרק לא נדפסו ככל הנראה עד היום. בפתחו של המדור העוסק בסוגיית דעת א־לֹהִים, אנו משיבים את האבדה ומדפיסים את הפרק במלואו.

על תוכנו של הפרק

הרב רואה ברגש ובשכל שני כלים בעלי אופי שונה, שכל אחד מהם קולט בדרכו שלו את האמת הא־לֹהִית האחת. הוא מדגיש כי אין לערבב ביניהם, או לצפות מן האחד להתאים עצמו לקטגוריות ההכרה של משנהו. במקום זאת יש להבחין ביניהם (באמצעות השכל והתורה), ולתת לכל אחד מהם לעשות את חלקו. רק אם ייתן כל אחד את פִּירוֹתיו, ופִּירוֹת אלו ישולבו זה בזה ויפרו זה את זה, יוכל להיבנות הבניין השלם של ההכרה, שבו ישמש הרגש כבסיס נעלה לשכל.

הרב רואה ביסוד רעיוני זה שורש לפתרון של סוגיות עמוקות באמונה, דוגמת סוגיית התארים הא־לֹהִיים וסוגיית התפילה המתוארת כמשנה את הרצון הא־לֹהִי, סוגיות העומדות בלבו של העולם הרוחני-אמוני, הן מבחינת חשיבותן והן מבחינת השאלות שהן מעוררות.

שני יסודות חשובים נוספים כולל הרב בדבריו:

היסוד הראשון הוא שהאופן היחסי לכאורה שבו נקלטת האמונה ומושגיה בעולמנו הנפשי, בשל היותו מוגבל לכלי ההכרה החלקיים שלנו, הוא בעל ערך עצמי, והוא עיקר המכוון הא-לוהי.

היסוד השני הוא שדווקא למען תיקון עולמו הרגשי של האדם, אשר מהווה בסיס מרכזי יותר מהשכל לצדדים המעשיים של חייו, התגלתה השכינה בסיני וניתנה לישראל התורה השכלית.

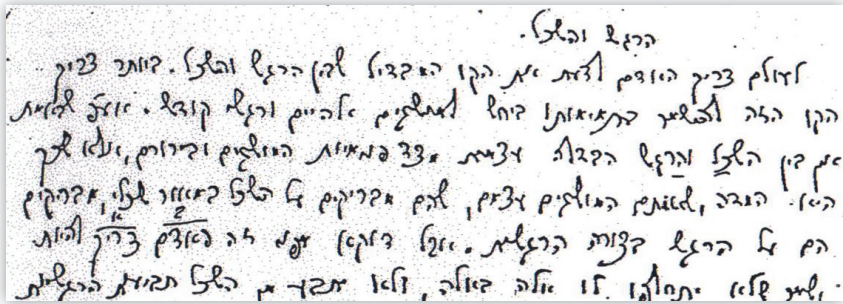
יסודות אלו מבארים כיצד מגבלותיהם של כלי ההשגה שלנו, ויחסיותן של הכרותינו, אינן הופכות את האמונה להיות דבר ריק מתוכן, כי אם דבר המתמלא בעוד ועוד תוכן, הנוגע באופן מיוחד לעולמנו הנפשי והמעשי.

חשוב לציין גם את ההבדל בין הנושא המרכזי של הפסקה לנושא של המאמר 'דעת א-להים'. בפרק שלפנינו הרב עוסק בעיקר בכלי המשיג, וכמעט שלא בתוכן המושג. במאמר 'דעת א-להים' המשקל היחסי של שני המרכיבים הפוך. שם התוכן המושג, המתבאר כ'אידיאלים הא-להיים', הוא העומד במוקד הדיון.

הרב עסק בסוגיית השכל והרגש ככלי הכרה, מכמה צדדים, במקומות שונים בכתביו. השווה, השונה והמשלים שבפרקים השונים דורש בירור ארוך. במקום לעטר את הפרק בהפניות אסתפק בציון כמה מקורות בעלי קרבה לכיוון שבו הלך הרב בפרקנו, ותן לחכם ויחכם עוד. אורות הקדש א, עמ' רנב ד"ה התפלה; קבצים מכת"ק א, עמ' קסז פסקות ח-י; הנ"ל נדפס אחר כך גם בפנקסי הראי"ה א, עמ' שיב, פסקות ז-ט; פנקס יד, פסקה א; שמונה קבצים א, פסקה כט. מובן שבהקדמה זו אין אלא כדי לגעת מעט בדבריו של הרב, ולסמן את קווי היסוד המרכזיים שבהם יש לעיין בפרק זה.

הרב אוריאל עיטם

מערכת 'מעשה חושב'

הרגש והשכל.
אזולא צדיק הוסיף וצדקתו יתקן והקדוה יתקן והקדוה יתקן. קדוה צדיק
הקו הנה אצלנו כפינו ומהלך אצלנו אצלנו אצלנו קדוה. וזהו אצלנו
אין קין הנה אצלנו הקדוה צדיקתו צדיקתו הוסיף וצדוה, וזהו אצלנו
הנה. הנה, אצלנו הוסיף וצדוה, אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו
הנה אצלנו הנה אצלנו הנה אצלנו הנה אצלנו הנה אצלנו הנה אצלנו
אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו אצלנו

הרגש והשכל

לעולם צריך האדם לדעת את הקו המבדיל שבין הרגש והשכל. ביותר צריך הקו הזה להשמר בתמימותו ביחש למושגים אלוהיים ורגשי קודש. אע"פ שבאמת אין בין השכל והרגש הבדלה עצמית מצד פנימיות המושגים ובירורים, אלא שכך היא המדה, שאותם המושגים עצמם, שהם מבריקים על השכל במאור שכלי, מבריקים הם על הרגש בצורה הרגשית. אבל דוקא מפני זה צריך האדם להיות נשמר שלא יתחלפו לו אלה באלה, ולא יתבע מן השכל תביעות הרגשיות ולא מן הרגש תביעות שכליות, כ"א יאחד ויתמים את המסקנות היוצאות משני הכוחות האלה, שמשלימים יחד את צביון החיים. וכשנבוא למדה זו, נבין שאין לנו צורך להיות נדחקים בכל הדברים שבההגשת הלב יסודם, הבאים בכל מקום שמדברים מאלוהות ומיחוס מדותיו של הקב"ה לבריותיו, איך יהיו דברים הללו מושכלים בשכל ע"פ תבניתם ההרגשית, כמו שאין אנו זקוקים למצא אותם התנאים של כח הכבוד, הקושי והרכות וכיו"ב, בתמונה המתגלה לנו באספקלריא, אע"פ שאנו מוצאים בה את כל הקוים השייכים לחוש הראות. אמנם השכל צריך להבחין את תנאיו היסודיים של הרגש, לסמנם ולהגבילם, ובוזה יתוסף לו רכוש שכלי מרובה, וידע עי"ז ג"כ איך להבחין את כל היתרונות המצויורים בהרגש, איך הם צריכים להיות מושכלים בשכל.

וכאשר סוף סופה של אמתת כל מה שמחוץ לנפש המשגת אינה מצוירת כלל בשום נפש, ע"כ הדברים מאירים רק לפי אותם התנאים המתגלים בידיעתנו. וע"כ אין הבדל בין האמת השכלית ובין האמת ההרגשית אלא במקום התגלותם, שמה שמתגלה בשכל באורה שכלי זה בעצמו מתגלה בהרגש בתואר הרגשי. וכשאנו מרחיבים את כל הנקודות היותר דקות שברגש לפי ארחם הישר, אנו בונים בסיס הגון ונעלה להתגלות השכלית ג"כ על מכונה וטהרתה.

"אורייתא מבינה נפקת ובה הלב מבין" (תקו"ז). התורה באה ומתקנת וכהת"כ ביחוד נתנה כדי לתקן את העולם ההרגשי של האדם, שהוא המפתח לכל המעשים כולם, ודברים של תקוני השכל באים בתורה בשביל עולם הרגש, עולם הלב, בין בשביל היחיד בין בשביל הצבור. ולהכניס את העולם השכלי כולו, עם כל אורותיו, בתוך העולם ההרגשי, באופן שיבססו ויבסמו, זאת היא בריאה אלהית נפלאה, שהיתה שכינה צריכה לרדת למטה, "וירד אלהים על הר סיני".

ע"כ בחופש גמור, בלא שום העקה, הננו קורים בתורה את כל דברי האמת והצדק בתוארי האלהות, ובאמת מעשית הננו פונים במעשינו, בתפילתנו ובהגיונונו, אל אותו האור האלהי המתגלה לנו בכינת לבנו. וממנה אנו עולים ממילא למעלה למעלה, ואנו

מגיעים למרומי העולם המושכל, בעזר השכל ובסיוע ההדרכה וההשלמה של התורה, שסקלה לפנינו את היושר של ההרגש, ומזה אנו באים לדעת, שאותו המושג של השכל זהו בעצמו המושג של ההרגש, עד שאפילו בכל דרכיו שיהיה יורד בהם, בין במעלות של מדרגות השכל בין במדרגות הרגש, הכל רק פנים מיוחדים של אמתיות מתגלים לנו, שאנו קשורים בהם בקשרי אמת ואמונה, וחיינו המעשיים, החברתיים, הלאומיים והפרטיים, החמריים והרוחניים, בהוה בעבר ובעתיד, בעוה"ז ובעוה"ב, הכל בהם תלוי, קשור ומחובר.